

Subjektive partiklers grammatikalisering i nyere dansk – eksemplet *sikke*

Af Lars Heltoft

1. Indledning

Dansk har som bekendt en særlig sætningstype med fast SVO-ledstilling og fast udfyldning af konjunkionalpositionen (*ksav*), ved siden af det karakteristiske deklaratve XV²-mønster, i dansk tradition ‘fundamentfelt + finit verbum på anden plads’ (*Fvsa*). SVO-mønsteret er det normale i ledsætninger, og den tilsvarende topologiske model hedder derfor i traditionen netop ledsætningskemaet. SVO-mønsteret anvendes imidlertid også i hovedsætninger, fx:¹

- (1) Hihi! Nu har enkens to små børn da en chance for at vinde!
Skønt – *mon* de kan vinde med deres snavsede sneprinsesse!
Den ligner jo en sodprinsesse! Anders And. Sneprinsessen.
- (2) *Mon* disse støbte Metaldragere var paalidelige? ... sæt at en knækkede – og Kofferten faldt ned – og ... Revolveren, som laa deri ... *mon* den var ladet? Det var den jo dog!
Drachmann. *Forskrevet* (DK). 335.
- (3) *Gid* vi også en dag kunne fejre Odysseus’ hjemkomst!
Villy Sørensen. *Odysseus*. 63.
- (4) Jeg hadede tyskerne, jeg hadede hipoerne, jeg foragtede værnemagerne, jeg hadede mest af alle stikkerne – de skulle have hvad de fortjente. Det kom bag på mig, at min første tanke var: *sæt* han nu er uskyldig.
Preben Wilhjelm. *Fra min tid*. 49.
- (5) a. Og *sikke* de oversavler ham i den Avis.
Peter Nansen. *Samlede Skrifter* Bd. 3. 306.

- b. altså sure sokker op i kaffen og sådan noget og *sikke* en hørm der var de steder der. *Bysoc* 60003980 M-56-inf.

Denne sætningstype er en hovedsætning efter alle gængse kriterier, undtagen netop ledstilling. De er selvstændige sætninger, og de angiver en ramme for forståelsen af sætningen som en sproghandlingstype (illokutionær ramme, jf. Heltoft 1999, 2005).

I alle disse eksempler angives den illokutionære ramme specifikt af en partikel: *mon*, *gid*, *sæt* og *sikke*, der placeres på samme position som en underordnende konjunktion. *Mon* angiver et (normalt dubitativt) spørgsmål, *gid* et ønske, *sæt* er emotivt og udtrykker en frygt for et negativt udfald af en situation, og *sikke* er emotivt, med positiv eller negativ holdning efter konteksten. De to af partiklerne (*gid* og *sikke*) har partikelfunktionen som eneste mulige funktion.

Ved 'illokutionære partikler' forstås her en ubøjelig ordklasse af en- eller tostavellesord der angiver illokutionær ramme i sætningen, og som ikke selv er underordnet nogen anden operator. De nævnte fire ord er sådanne illokutionære partikler.² Hertil kommer en gruppe af underordnende konjunktioner der også kan stå i sætningstypen og have partikelfunktion, fx: *som*, *om*, *hvis*, *når*, *bare*, *blot*, *at*. Eksempler er:

- (6) a. Som det dog bobler og syder!
b. Ifjor ved denne Tid var det vi kjørte til Fussingøe; *naar jeg tænker paa den Aften!* Maanen skinnede saa blank.
Blicher. *Noveller* (DK). 16.

Underordnende konjunktioner i partikelfunktion får den til funktionen hørende illokutionære rammefunktion, jf. at Blicher-eksemplet (6b) kun kan være en emotiv, ikke en konstativ sproghandling.

Partikelkategorien og konstruktionen 'subjektiv hovedsætning' er sproghistorisk set af stor interesse fordi der er tale om innovationer i henholdsvis ordklasseinventar og topologi. Den danske situation svarer ikke til velkendte forhold i andre sprog, fx elliptisk ledsætning i engelsk: *If I could just lay my hand on that money; When I think of that night!* For den danske situation viser et entydigt paradigmatiseret forhold:

1. Partikelklassen er lukket, også i den forstand at der findes 2-4 størrelser der ikke har andet tilknytningsforhold end til partiklerne.
2. Partikelklassen er produktiv, i den forstand at den kan optage nye medlemmer ved grammatikalisering (i bred forstand, som i Heltoft, Nørgård-Sørensen og Schøsler 2005). Se eksemplet *sæt* nedenfor.
3. Sætningsmønstret 'subjektiv hovedsætning' indgår i et paradigme så det står i opposition til det deklarativ V²-mønster på en måde der minder slående om den struktur fleksivisk modus har i de romanske sprog fransk, italiensk og spansk, se nedenfor om assertiv modusteori. Hvad vi ser her, er altså et samspil mellem grammatikalisering på forskellige niveauer: om- og nygrammatikalisering af ledstilling, og omgrammatikalisering af forskelligt leksikalsk og morfologisk materiale til en ny ordklasse.

2. Partikelkategorien

2.1. Partikelkategoriens placering i modussystemet

Jeg kan ikke her drøfte partikelkategoriens interne organisation, men et forslag fremlægges i *Grammatik over det Danske Sprog* (Hansen og Heltoft, under udg.). Partikelsystemet er et subsystem under hvad jeg vil anse for det nyere danske sprogs modussystem.

Udviklingen af den danske moduskategori er i dansk sprogvidenskab en historie om forfald og delvis død, nemlig den fleksiviske moduskategoriens reduktion: det man har kaldt bortfaldet af konjunktiv. Herunder hører dels præsens konjunktivs reduktion til en uproduktiv og genrebundet form (*Gud ske tak og lov! Helliget blive dit navn!*) og det fuldstændige morfologiske bortfald af præteritum konjunktiv i løbet af den ældre nydanske periode. Former som *drukke, runde, funde, bære, være, finge, ginge, bude, ride* er fuldstændig forsvundet omkring 1650.

Forskningen har gjort for lidt ud af hvad der erstatter det reducerede modussystem,³ og hvordan det sker. Man nævner modalverberne og deres stigende specificationsgrad, men det drejer sig i virkeligheden især om at analysere det topologiske system rigtigt.⁴

Dansk (og svensk og norsk) XV²-ledstilling angiver sætningens illokutionære potentiale, nemlig assertiv (fremsættende) funktion. Står en sætning med fremsættende ledstilling som den hierarkisk øverste sætning, så er den en hovedsætning, og traditionens fremsættende hovedsætninger er altså grammatisk kodet for assertion: de angiver assertiv ramme og skal også i de fleste konkrete ytringer tolkes som assertive sproghandlinger. Men den fremsættende ledstilling kan også stå i underordnede sætninger, i ledsætninger, og den angiver da blot sætningens illokutionære potentiale. Den skal da ikke nødvendigvis tolkes som en assertiv ytring, se fx de to tilfælde i (7a):

- (7) a. Frøken Minna Hauch, der lige havde sagt, at aldrig fik man dog nogen Danser som Scharff, deltog i Litteraturdebatten og mente:
 – At denne I. P. Jacobsen fandt man dog nu rundt i mange Familier – til Konfirmationen. Bang. *Ravnene*. 65.
- b. Gud, Tante Vik, sagde Frøken Lucie: det véd man dog, at i Bøgerne har nu en Gang hver Mand tre Koner (...) Eller hver Kone tre Mænd. Bang. *Ravnene*. 66.

På den ene side har vi altså XV² i hovedsætningens oversætning (hovedsætningen) og XV² i assertive eller assertivkompatible ledsætninger; på den anden side har vi den faste SVO-ledstilling i alle andre situationer, i ledsætninger af alle typer, og i sætningstypen subjektive hovedsætninger. De sidste er illustreret i (1)-(6).

2.2. Partiklernes etymologi

Vi vil i det følgende fokusere på grammatikaliseringen af *sikke*, fordi dette ord har den mest komplekse grammatikaliseringshistorie og derfor viser mest om betingelserne for partikelkategoriens tilblivelse. Det valgte materiale repræsenterer to-tre århundreder – dette for at illustrere at de syntaktiske strukturer bag dannelsen af *sikke* er udgangspunkt for reanalyser uden selv at forsvinde. Men først en oversigt over partiklernes etymologi:

2.2.a. Mon

Mon er i sin oprindelse præsensformen af et såkaldt præterito-præsens-tisk germansk verbum *munan, rod *mun- /*man-.⁵ De germanske præterito-præsens-tia danner udgangspunktet for de fleste modalverber i de germanske sprog. I de nordiske sprog er *mon* og dets paralleller netop et modalverbum, dansk inf. *monne*, jf. *måtte* og *skulle*. I grammatikkerne over oldnorsk og oldislandsk skelnes der mellem et verbum, infinitiv *muna*, som betyder 'huske, mindes' og et verbum *munu* 'tænke, have til hensigt, ville; anse for sandsynligt, kunne' (epistemisk betydning). Det er usikkert hvor skarpt skellet er, men rødderne er de samme, og der er sket en vis morfologisk og semantisk differentiering hvorved modalverbet og det præterito-præsens-tiske verbum glider fra hinanden. Situationen er den samme som ellers kendt ved specifikation af et hjælpeverbum. Den fulde betydning og den relativt grammatikaliserede betydning ligger ved siden af hinanden (jf. fx *have* i de germanske og romanske sprog). Verbet foreligger i dansk i senmiddelalderen som *monne* inf., præs. indik. *mon*, pl. indik. og præs. konj. *monne*.

Under udviklingen af et differentieret modalverbumssystem i dansk går *monne* tabt, og dets morfologiske rester omgrammatikaliseres. Vi kan ikke her følge denne proces, men resultatet er at den oprindelige præsensform *mon* omtolkes til partikel og sætningsadverbium.

I følgende citat fra Poul Helgesen står modalverbet *monne* i præs. pl. og styrer en infinitiv *være*, skrevet: *vere*. Dette er det gamle system, og ledstillingen i øvrigt den deklaratve XV²-ledstilling.

- (8) Thersom Gudtz ordtz tienere maa intet schicke ydermere, end schriffthen indeholder, hui torde tha Paulus møget schiche udi kirckerne som Christus icke lærde? Eller monne icke disse lærdomme oc theris liige vere en ny handell?
Skrifter af Paulus Helie Bd. 5. 71.

Men Brorson har 200 år senere følgende reanalyserede forbindelser, hvor finittet nu er topologisk identisk med den tidligere infinitiv, og *mon* ikke længere i stand til at fungere som finit. Ledstillingen er nu SVO, den subjektive hovedsætning.

- (9) Vægtere paa Zions Muure, hvo var det, der forðum skulle ud-blæse Iubel Fæsten i det gandske Land? og hvis Forbilledet mon De derudi har været? eller mon det icke er nu, om ellers nogen-sinde, tid til at Basune? Brorson. *Samlede Skrifter* Bd. 3. 294.

Formen *mon* er i udtrykket uændret, men funktionelt og dermed både semantisk og syntaktisk fuldstændig reinterpreteret.

2.2.b. Gid

Gid er en reduktion af *Gud givet (at)*, i tiden op til ca. 1680 oftest skrevet *gud giffuet (at)*.

Formen *givet* er præsens konjunktiv *give* + enklitisk form *-et/-ed* af pronomet *det*. Ved omtolkningen til partikel ændres altså et helt syntagmes funktion: en overordnet sætningsstruktur tildeles ved reanalysen en ny leksikalsk struktur med indholdet ‘jeg ønsker’ og en ny syntaktisk-semantic funktion: monovalent sætningsindleder på konjunktionalpladsen. Ordet styrer SVO-ledstilling.

- (10) O huilchen sognepræst haffuer du veret oß, du haffuer veret os en dieffuel, och iche sognepræst (...) forbandet ver du met oß till ævig thiid, gud giffuet at du haffde været en hugorm under en giærde. Palladius. *Danske Skrifter* Bd. 5. 82.
- (11) Gud giffue ieg wret maatte pausere (dvs. Gud give jeg måtte standse hvis jeg har uret).
Anders Arrebo. *Samlede Skrifter* Bd. 1. 320.
- (12) *Sjælen*: Saa gid de maae sig værdige gjøre,
Til det samme lyksalige Liv at føre!
J.L. Heiberg. *En Sjæl efter Døden. Nye Digte*. 1841 (DK). 64.

Se også (3).

2.2.c. Sæt

Sæt er imperativ af verbet *sætte*.⁶ Den oprindelige betydning er imperativ af *sætte* ‘antage at noget gælder’, som i:

- (13) Sæt at jeg laante Dem disse kostbare Skatte, hvo er mig da Borgen for at De vender tilbage til Amager. Andersen. *Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten af Amager*. (DK). 70.

Den omtolkede imperativ synes på vej i eksempler hvor det antagne er af en karakter der må regnes for negativ i konteksten.

- (14) Men sæt, vi finde dog den Tabtes Spor!
Sæt, at det viser sig, hun er i Live!
Hvad da? Hvorledes skal vi da forsvare,
hvad her er skét i Dag? Kaalund. *Fulvia*. 119.

Et helt moderne eksempel er citeret i (4). *Sæt* er i udtrykket uforandret, men er funktionelt og dermed syntaktisk og semantisk helt omfortolket.

2.2.d. Sikke

Sikkes ophav er en kontraktion af imperativen *se* + en form af pronominalstammen *hvilck-*. Kontraktionen er sket med en assimileret talesproglig variant *hvikken* (GG Bd. V, 368, i tilslutning hertil Pol. Etym.). Formen *hvikken* er som relativpronomen kendt fra førreformatorsk tid. GG har eksempler tilbage til *Sjælens Trøst* (1425) og *Kalkar* fra fx Mandevilles rejser og *Mariager* legendehåndskrift (1488).⁷ Formen er også kendt i dialekterne, i bornholmsk hedder pronomenet fx simpelthen *hvikkijn* (BO).

Ordet *hvilken/hvilket/hvilke* må både i ældre og yngre nydansk forstås som et pronomen med genusbøjning. Stammen er oprindelig *hvilck-*, jf. gl.-da. akk. sg. mask. *hwilckæn* (af *hwilickæn*, oisl. *hvilikan*, til nom. *hvilikr*). Denne gammeldanske form kan være reanalyseret som *hvilke-n* og have givet *hvilke-t* som systematisk modsætning. Der findes lignende omtolkninger af udlydende *-n* til rent utrumsmorfem, jf. *min-* > *mi-n*, *en* > *e-n* (Heltoft 2001).

Af de fire partikler der omtales her, er *sikkes* grammatikaliseringshistorie den mest komplekse, bl.a. fordi *sikke* forekommer i flere typer syntaktisk kontekst og dermed inkluderer en ændring af flere funktioner. Hertil kommer en kompleks og ikke ganske gennemskuelig ændring af det morfologiske inventar.

En grammatikaliseringsanalyse kan ikke gennemføres uden et præcist bud på en synkron analyse af to eller flere sprogtilstande (Andersen 2001a; Heltoft, Nørgård-Sørensen og Schøsler 2005). I dansk anno 2007 er den dominerende tilstand at der findes et partikelord *sikke*, anvendt i to funktioner, dels som partikel i subjektive hovedsætninger, jf. (5a): »Og sikke de oversavler ham i den Avis«, og dels som indleder (rammeled) i nominale sætningsled, jf. (5b): »Sikke en hørm«. I udgangssituationen er dannelsen derimod sket med bevarelse af den oprindelige genus- og numerusbøjning i pronomenet *hvilken*, altså formerne *sikken*, *sikket*, *sikke*. Opgaven er altså at beskrive en grammatikaliseringsvej der afskaffer denne fleksion, i hvert fald i de former for dansk der kun kender *sikke*.

Der er ikke noget i vejen for at den nuværende danske sprogtilstand – omkring år 2000 – beskrives som et kompleks af forskellige trin i udviklingen, der alle er repræsenteret som muligheder i dagens dansk.

Man kan stille det spørgsmål om udviklingen kan forstås alene som analogisk reduktion, altså rene udtrykstilpasninger, så udtrykket tilpasses til de øvrige ubøjelige medlemmer af partikelkategorien – eller om man må regne med en egentlig funktionel omdannelse.

3. Overblik over formerne

Ordet *sikke* er i nyere dansk for det første en subjektiv partikel der markerer et oplevelsesudsagn (Glismann 1979), positivt eller negativt ladet efter sammenhængen, og i denne funktion – partikelfunktionen – finder man i perioden 1800-2000 formerne *sikke* og *sikken*, aldrig *sikket*:

- (15) Sikke du larmer!
 Sikken du larmer!
 *Sikket du larmer!

Ordet kan for det andet fungere som rammeled for nominaler og stå på rammepladsen – kaldet sammenfatterpladsen af Paul Diderichsen (1946:

226) – i den topologiske model for genstandshelheder. Som rammeled angiver det en funktion med skopus over hele det led det indgår i, her en emotiv illokution. Det moderne sprog tillader *sikke* overalt:

- (16) Sikke en stor mund!
Sikke et postyr!
Sikke noget!
Sikke dygtige børn!

I mange danskeres sprog bøjes ordet – eller kan det bøjes – når det står som sammenfatter, med en morfologisk fordeling af formerne *sikken* (utrum), *sikket* (neutrum) og *sikke* (pluralis; efter samme mønster som *de-n* (utrum), *de-t* (neutrum) og *de* (pl.)).

- (17) Sikken en findeløn!
Sikket et liv!
Sikke venner!

Det nominale led der fremkommer herved, har igen samme funktion som den subjektive partikel selv, og kan indlede den subjektive hovedsætningstype. Denne ledtype er altså i paradigme med andre partikler og ord med partikelfunktion som: *mon, gid, sæt, bare, blot, som, om* osv.

- (18) Sikke en stor mund du har!
Sikke et postyr I laver!
Sikke noget møg du har skrevet!
Sikke dygtige børn I har!

4. *Sikkes* grammatikaliseringshistorie

Udgangspunktet for dannelsen af *sikke* er emotive forbindelser med *se* + den spørgende variant af pronomenet i emotiv funktion: i et nominal eller i en sætning. I moderne dansk er konstruktionen stadig brugbar:

- (19) a. Se, hvilken morgenstund! Benny Andersen. *Svantes viser*. 1973.
Se, hvilket Menneske! *NT* 1931. *Joh.* 19,5.

Se, hvilke farver og linjer!

- b. Se, hvilken morgenstund det er!
Se, hvilket menneske hun er blevet!
Se, hvilke farver og linjer det billede har!

Imperativsyntagmet er igen et særtilfælde af verbalstammen *ses* deltagelse i en generel syntaktisk konstruktion, jf. (20b), hvor et eksklamativt (emotivt) nominal er indlejret i objektspositionen.

- (20) a. Hvilket Mønster! hvilke Farver! det er en kostbar Dragt!
Andersen. *Eventyr* I. 110.
- b. Vil deres Majestæt see, hvilket Mønster, hvilke Farver!
Andersen. *Eventyr* I. 109.

Det tidligste eksempel jeg har kunnet finde,⁸ stammer fra et af de ældste skuespil, *Den utro hustru*, fra årene umiddelbart før reformationen. Jeg anfører det sammen med et eksempel på formen *hvikken* i gradsadverbial anvendelse fundet i Mariager legendehåndskrift. Eksemplet dokumenterer grundlaget for grammatikaliseringen.

- (21) a. Sicken en finzel⁹ ieg wil eder giffwe, om i kunne eders ko(n)st bedriffwe. *ÆdS. Den utro Hustru*. 287.
- b. See nw, hwicken løen oc tack hwn giffwer tik ighen for thyn øtmyghe thienesthe! *Katherinæ legende*. ML 420.

Formentlig bevarer ordet her både sin leksikalske betydning som perceptionsverbum og også sin imperativiske henvendelsesbetydning, og meningen med eksemplet er da: »Se her for en lille sag jeg vil give jer«, en tolkning der passer fint med den gennemgående grovkornede frivolitet i *Den utro hustru*.

Det kan være vanskeligt at argumentere definitivt for sådanne læsninger, især når de bliver gjort til argumenter for hvordan sprogtilstanden er. For tolkningen taler imidlertid at der er to andre eksempler i *Den utro hustru* hvor man efter moderne sprogbrug uden videre kunne bruge *sikken*, men hvor det er konstruktionen med *hvilken* der bruges:

- (22) Marie, hwilcken en vnderligh tingh, At et meniske skulle vendes omkryng. ÆdS. *Den utro Hustru*. 400-1.
- (23) Gud sine, hwilcket et farligt speell.
ÆdS. *Den utro Hustru*. 406.

Og tilsvarende i *Dorotheæ komedie*:

- (24) O herre, hwilcken en vnderlig ting
Motte mand see i then ring!
ÆdS. *Dorotheæ Komedie*. 347-48.

I Holbergs komedier er det overalt udtryk med *hvilken* der bruges, og dette viser klart noget om markerethedsforholdet mellem de to udtryk.

- (25) Gid I faae en U-lykke, hvilke Skriver-Karle I ere!
Den Stundesløse. Værker 6. 325.
- (26) Hvilke forbandede Historier! hvorledes kand dog Jalousie forvirre et Menneskes Hierne!
Barselstuen. Værker 4. 80.
- (27) Hvilken forbandet Snak! disse forliebte Folk er ligesom de var galne. *Erasmus Montanus*. Værker 6. 150.

Det er på denne tid naturligvis udtrykket med *hvilken* der er det umarkerede udtryk, og *sikken* har formentlig en mere konkret betydning, gerne noget sansbart der vises frem i situationen. Dette vil betyde at det er den markerede form: Den er deiktisk, og der refereres til et element i talesituationen. Deraf dens sjældenhed i skriften.

I nutidens sprog indgår *hvilken* og *sikken* stadig delvis i paradigme med hinanden, jf.:

- (28) a. Sikke historier!
b. Hvilke historier!
- (29) a. Sikken morgen!
b. Hvilken morgen!

Det gør de inden for det system der nedenfor bliver kaldt system 2. Men nu er markerethedsrelationen vendt om, så det er *sikken* der er umarkeret, og *hvilken*-konstruktionen der er gammeldags og passer til formelle stilarter – eller parodier på dem, som i Benny Andersen-eksemplet (19a).

4.1. Det gamle system

I det gamle system har vi således en sammenfatter der bøjes i genus, og hvis genus styres af substantivstammen, på samme måde som artiklens genus. Sammenfatteren er markeret som et adled på samme måde som *al*, *alt*, *alle*, men i modsætning til de øvrige sammenfattere der er ubøjelige: *begge*, *hele*, *samlige*, *selve* osv.

Det gamle system er repræsenteret i eksemplerne (30)-(35). Først utrum, neutrum og pluralis i emotivt nominalt sætningsemne:

- (30) Sikken Nodesætning! *Sort paa Hvidt* – som jo ogsaa menneskelige Musikantere spille efter.
Blicher. *Udvalgte Værker* Bd. 1. 43.
- (31) Sikken Sø i Smaafolks Vande! Sikket Vejr i Livets Vaar!
Carl Ploug. *Kompagniets Skibbrud. Samlede Digte*. 73.
- (32) Sikke smukke Skildter over disse Smaahuse! de ere langt smukkere end selve Husene. Blicher. *Udvalgte Værker* Bd. 2. 310.
- (33) Ja, sagde Anna, som havde besøgt Gaarden i Bedsteforældrenes Tid – der var dejligt! Sikke Stuer! Og sikken Udsigt fra Selskabsværelserne paa første Sal!
Gustav Wied. *Romaner. Noveller. Skuespil* Bd. 11. 64.

Det er vanskeligt at finde eksempler på *sikket*, både i umiddelbar tilknytning som i (31) og især i sammenhæng med ubestemt artikel, se (37) inkl. noten.

Dernæst kommer eksempler på de samme former i en sætning, anvendt i partikelfunktion (uanset interpunktionen!), først utrum:

- (34) Se, Moder! raabte de ene i Munden paa den anden, sikken dejlig Skilling Manden har givet os til Hvedebrød.
Poul Martin Møller. *Skrifter i Udvalg* Bd. 1. 268.

Og med pluralis i samme funktion:

- (35) De skal have hinanden tilbords; alle Fruentimmer plejer at forelske sig i ham, alle Mænd bliver pligtskyldigt forelskede i hende, de vil naturligvis forelske sig i hinanden indbyrdes – sikke Haandskrifter jeg da vil faa! Han gned sig i Hænderne.
Brandes. *Samlede Skrifter* Bd. 6. 101.

Ordets placering på sammenfatterposition fremgår af eksempler med udfyldt artikelposition, nominale ytringer eller i nominal i partikelfunktion:

- (36) og lidt efter Solopgang gled Skibet ved Udbyhøj ind i Fjordens smule Vande. Sikken en Frokost, der da vankede!
Blicher. *Selvbiographie. Udvalgte Værker* Bd. 1. 27.
- (37) Gud, sikket et artigt Barn! Se, hvor han lyster!
Schandorph. *Romaner* Bd. 5. 35.¹⁰

4.2. Formen *sikke*

Formen *sikke* er ikke umiddelbart let at placere i forhold til analysen af *sikken* osv. som kontraktion af imperativ + pronomen: Ud fra kontraktionsdannelsen kan den kun forstås som pluralisformen, og dette giver dårlig mening i forhold til eksempler som følgende:

- (38) »Aa, sikke dejlig det seer ud!« sagde Kirstine, – der ellers havde siddet og tiet, lige siden de kjørte fra Bjerregaarden.
Jakob Knudsen. *Sind* (DK). 88.
- (39) Sikke hurtigt du er blevet færdig med den artikel!
- (40) Sikke morsomt det var!

I (38)-(40) indleder *sikke* et led (adjektivisk prædikatív og mådesadverbial) hvor den nominale kontekst med tilhørende genusbøjning af ordet ikke foreligger. Anvendelsen af *sikke* i disse kontekster forudsætter en reanalyse af den oprindelige pronominaldannelse.

Reanalyser finder principielt altid sted på indholdsplanet, de er semantiske nytolkninger. De finder så igen før eller senere udtryksmæssige modsvarigheder så der dermed opstår en ny grammatisk kategori. Det kanoniske eksempel er dannelsen af perifrastiske perfektumsformer i nordiske og romanske sprog (italiensk *passato prossimo*, fransk *passé composé*). Her mister participialformen sin prædikative karakter, først i indholdet, og senere ved bortfald af den oprindelige kongruens mellem objekt og participium.

I tilfældet *sikke* må der være sket samtidige ændringer både i indholds- og udtryksplanet. Der må være foregået en semantisk omtolkning af *sikken* så ordet ikke længere betyder en 'vurdering af en kvalitet ved en genstand', men nu får en mere afbleget betydning, som man siger i amerikansk grammatikaliseringsforskning (Bybee, Perkins og Pagliuca 1994, Hopper og Traugott 1993, Heine og Kuteva 2002), en betydning 'emotiv holdning til graden af noget', som en art gradsadverbium, jf. lignende gradsadverbier i: *så dejligt, hvor dejligt*. Ved denne proces mister ordet ud over det deiktiske element altså også et element 'kvalitet ved en genstand'. Bemærk at i denne adverbiale funktion mister de morfologiske distinktioner *sikke-n*, *sikke-t*, *sikke-e* deres funktion, for der er ikke længere nogen substantivstamme der kan styre genusforskellen, eller kongruere i pluralis med sin morfologi. I stedet dannes et adverbium uden bøjning, jf. andre adverbialstammer som *ofte, bare, gerne, lige, længe, næppe, ilde*.

Denne mulige reanalyse er imidlertid ikke tilstrækkelig til at dække alle kontekster hvor *sikke* er det eneste eller dominerende valg. Ud over de prædikative kontekster findes der i hvert fald to til, nemlig for det første som sammenfatterled ved abstrakte, ikke-tællelige substantiver (41)-(42) og ved pronomenet *noget* (43), og for det andet i funktionen som eneste indlederled i en sætning, med placering på konjunktionalpladsen (44).

- (41) Jeg tænkte det var Frugter, og saa er Det haardt, som Steen.
Ney sikke Narrerie!
Oehlenschläger. *Poetiske Skrifter* Bd. 2. 105.

- (42) Men til Reservelægen, der pligtskyldigt smilede beundrende, sagde han: »Gud fri os sikke Vrøvl vi faar med Kontoret om den Flaske Arrak«. Peter Nansen. *Samlede Skrifter* Bd. 3. 228.

Anvendelsen af *sikke* ved abstrakter og pronomenet *noget* er bemærket af ODS der pointerer at den ventede neutrumsform stort set ikke findes.¹¹

- (43) a. Sikke noget!
b. Sikke noget vrøvl!

Og så for det andet funktionen som indlederled.

- (44) (= 5a) Og *sikke* de oversavler ham i den Avis.
Peter Nansen. *Samlede Skrifter* Bd. 3. 306.

Disse kontekster har det til fælles at de ikke angiver reference til en individuereet størrelse, men alle til noget ikke-individueret. Den fraværende bøjning i disse ikke-individuerede eksempler lader sig bedst forklare hvis man går tilbage til den oprindelige betydning af *sikken*, inklusive dets deiktiske og kvalitative betydningselementer. Den oprindelige betydning siger at referenten for substantivet er en genstand, altså er individuereet, noget man kan se, og derfor kunne det ikke forbindes med pronominalformer og substantiver der betegnede noget ikke-individueret.

Senest ved dannelsen af partiklen *sikke* må den omtalte blegning have fundet sted, og denne abstrakte partikel generaliseres som form også for syntagmer uden individuereet referent. *Sikke* er således den ikke-individuerede form, mens de individuereede kontekster har pronominalet¹² *sikken*, *sikket*, *sikke*.

Resultatet er hvad vi kan kalde **system 2**, den klassiske tilstand:

Nominal kontekst		Prædikativisk kontekst	Partikelfunktion
Genus- og numerusbøjning		Ubøjelige former	
utrum	<i>sikke-n</i>	<i>sikke</i>	<i>sikke</i>
neutrum	<i>sikke-t</i>		
pluralis	<i>sikke (<sikke-e)</i>		

Figur 1. Det klassiske system

I det følgende ser vi på dette systems afløser og de processer der fører til dem, og hertil har vi brug for at præcisere nogle træk ved indlederfunktionen af *sikke*. Denne funktion indebærer en kombination af træk der hører til forskellige andre paradigmer:

1. Positionen er den underordnende konjunktions, sætningsskemaets k_u , Hansen og Heltoft (under udg.) kalder placeringen rammepositionen (R).
2. Leddet har i modsætning til konjunktionerne kun skopusrelation til én proposition, ikke til to, og ligner på dette punkt sætningsadverbialerne, jf. *bare* og *måske* der både kan have funktion som sætningsadverbial og som partikel, og jf. at gradsadverbialformen af *hvor* kan udfylde samme partikelposition som de egentlige partikler: »Gud, Gud, *hvor* jeg glæder mig« (Bang, se eks. 40).
3. De to funktioner af *sikke* (som partikel og som sammenfatter) har i det moderne sprog en abstrakt syntaktisk lighed, nemlig den at være det øverste led: rammeledet, i de semantisk-syntaktiske hierarkier de optræder i, henholdsvis sætningen og nominalet. Bemærk at formen *sikke* i sin struktur ligner både visse mådesadverbialer som *ilde* og *gerne* (i den ældre betydning 'med iver'), tidsadverbialer som *længe* og *ofte* og visse sætningsadverbialer som *gerne*, *bare*, *måske*, *lige* osv. og sammenfattere som: *alle*, *hele*, *begge*, *selve*.
4. På det givne grundlag: når partiklen i sin tid blev dannet med formen *sikke*, så vil en reanalyse af det nominale adled *sikken* til emotivt rammeled også kunne give sig udtryk i en ændring af udtrykket til *sikke*. Men det forudsætter altså en indholdsmæssig identifikation af de to syntaktiske funktioner (*sikke det stormede*; *sikken en storm det var* → *sikke en storm det var*). Og der er altså ikke tale om ren analogi.

4.3. Udbredelsen af formen *sikken*

Man finder i det 19. århundredes anden halvdel og formentlig langt ind i det 20. århundrede en anden tendens, nemlig til udbredelse af formen på *-n*, *sikken*, som den umarkerede form. Dette er en proces der går imod den ovenfor nævnte tendens til udbredelse af *sikke*; det er en reanalyse der tager udgangspunkt i adledsparadigmet og generaliserer den umarkerede form til også at kunne stå i neutrums kontekster, *sikken* og *sikket* får dermed participativ distribution, med *sikken* som den ekstensive del af paradigmet. Derimod er udbredelsen af formen til pluraliskontekster begrænset, og der er ikke indlysende eksempler i korpora. Personlig vil jeg skønne man kan finde pluraliskontekster med *-n* i sammenhæng med fx talord:

- (45) Sikken to nederdrægtige bedragere!

Mest interessant er udbredelsen af den umarkerede form *sikken* til funktionen som partikel. Der er således tale om to konkurrerende former, *sikken* og *sikke*, der begge tenderer mod at blive den eneste, ubøjede form.

Udbredelsen af *sikken* fra genusparadigmet til partikelfunktionen forudsætter også en reanalyse af formen *-n* til en stammedel. Eksempler på udbredelsen af *sikken*, først i neutrums kontekster:

- (46) Næsen gaar udad, Munden indad og Haaret hænger paa Dig som Grenene paa en Hængeask i Regnveir. Sikken et Bededagsansigt, Du sætter op! Du seer jo ud som en Undergraver. Bergsøe. *Fra Piazza del Popolo* (DK). 266.
- (47) – Sikken et Dukkehjem, De faar, sagde Kjær ude i Køkkenet: Gud, Gud, hvor jeg glæder mig. Bang. *Ludvigsbakke* (DK). 198.
- (48) »Sikken et Bryst, sikke Arme! » Og rundt om hende lød halvhøje Udraab af Beundring: en Herkules i en Akilles! Erna Juel-Hansen. *En ung Dames Historie*. 140.
- (49) Han trak hende spøgende og kjælende i den ene Øreflip: »Naa, min Stump, hvad skal saa alle de Taarer til? Er det saa slemt at undvære ham nogle Dage? Sikken et kjælent Pigebarn!« Erna Juel-Hansen. *En ung Dames Historie*. 210.

- (50) Og sikken et Haanded! Og Fingre som Lærkevinger!
Gustav Wied. *Romaner. Noveller. Skuespil* Bd. 5. 42.

Og på *sikken* som partikel:

- (51) Men Jøsses, sikken dog Sukkeret ligger og flyder rundt om paa Tæppet! Gustav Wied. *Romaner. Noveller. Skuespil* Bd. 5. 253.
- (52) Saa slap han hende og tog Vejret, som han næsten havde tabt, i et tungt, langt Drag.
– Sikken De ogsaa kysser.
Stuckenberg. *Samlede Værker* Bd. 1. 45.

Og endelig et kombineret eksempel:

- (53) Hæ – det er ogsaa et Par Grise at møde med, dem, Kammerherren fra Stokkerup har lagt ud med – sikken de skræver med Forbenene, naar han holder dem an. Saa – der er Præsten fra Frørupmagle, sikken en Gumpekærre, man skulde tro, de kørte med Møg. Hæ – sikken et Par Vognmandskuler.
Schandorph. *Romaner* Bd. 1. 147.

Man kan antage følgende idealisering: (54). Efter denne model forstås det stadig forekommende *sikken* som en form der tilhører det oprindelige system.

- (54) Singularis: *sikken*
Pluralis: *sikke*

Virkningerne af systemet (54) ses stadig i moderne dansk. Der er mindst én taler i materialet fra Bysoc der følger det, nemlig:

- (55) ja sikken du kan fortælle. *Bysoc* 60000600 F-25-inf.

Det er ikke muligt at have generalisationen til partikelfunktion af *sikken*, uden samtidig at antage at den har bredt sig i singularis også, dvs. at *-n* ikke længere er en utrumform. I konsekvens af de senere reanalyser – se nedenfor – må man antage at det også er systemet i (54) der ligger bag ved (55) – (56):¹³

- (55) de har bad og det hele tænker man ik' sikken en luksus ik'.
Bysoc 60000100 M-21-inf.
- (56) jeg kan huske før i tiden da havde jeg sådan en tilbøjelighed
til når man så sådan en en lidt finere en ah sikken en snobbet
madamme og sådan noget ik'.
Bysoc 60000100 M-21-inf.

Her er der ingen genuskongruens, og forudsigelsen er at taleren ville have former som (57):

- (57) Sikken et fjols.

Og taleren fra eksempel (55) må antages at have artikelløs konstruktion i eksempel (58), ikke kontraheret artikel: ordet er jo reinterpreteret så at *-n* er en del af stammen.¹⁴

- (58) sikken herrebøvs hun kom med hva'. *Bysoc 60010600 F-25-inf.*

4.4. *Sikke* som sejrende form

I 4.2. antog jeg at formen *sikke* er en oprindelig adverbialdannelse ved reanalyse af roden i *sikke-n* og *sikke-t*. Men der er givetvis i forløbet også en anden reanalyse på spil, nemlig reanalysen af formerne *-n* og *-t* til enklitiske former:

- (59) sikken mund > sikke en mund
sikket postyr > sikke et postyr

Ved denne reanalyse bliver den basale form overalt *sikke*. Nydannelsen er *sikke* + artikel, og de stadig forekommende former *sikken* og *sikket* er nu ikke længere bøjningsformer af adledet *sikken*, men endelserne på *-n* og *-t* er den ubestemte artikels genusfleksiver. Dermed er der ikke længere noget morfologisk skel mellem partiklen *sikke*, gradsadverbialet *sikke* og det nominale rammeled *sikke*, men resultatet er *sikke* som formen for et generaliseret rammeled, jf. at formen i det ydre stemmer fint med sammenfatterformer som *begge*, *selve* og *hele*.

Denne reanalyse har vel altid været strukturelt mulig, men er belagt i mit materiale fra Paludan-Müller:

- (60) Karreter rulle, lette Droscher kjøre
Til Huset med beau-monde og med Pak.
Hist Damer vandre – sikke't rædsomt Føre.
Dandserinden (1831). Poetiske Skrifter Bd. 1. 8.

Eksempler som (61) ff. fra Bysoc opfatter jeg som resultater af denne re-analyse, og forudsigelsen er at sådanne talere ikke vil have sekvenserne *sikken en N* og *sikket et N*, og heller ikke partikelformen *sikken*.

- (61) 1> jo faren var vis- s- spanioler og moren er franskmænd eller
hvad det er for noget mærkeligt noget svensker?
2> og de bor i D%%%%%% sikket familieforhold mand.
Bysoc 60010410 1> F-30-inf 2> M-29-inf.
- (62) han sagde »ih give <?> mig det her hus og så en halv million sikke
et sted jeg kan få ud af det«. *Bysoc* 60001100 M-53-inf.
- (63) en bar ende ned i marmeladen ik' altså sure sokker op i kaffen og
sådan noget og sikke en hørm der var de steder der.
Bysoc 60003980 M-56-inf.
- (64) sikke en gang hø og hakkelse. *Bysoc* 60010700 M-36-inf.
- (65) Sikke et par der ku' blive af os to.
Leif Panduro. *Farvel Thomas og andre TV-spil*. 109.

5. Konklusion: sammenfatning af den interne reanalyse af *sikke*

Vi kan opstille udviklingen i punktform:

1. Reanalyse af *sikken* til sammenfatter. Før 1536. Adjektivisk pronominalform i nominalsyntagme efter imperativ *se*:
se hvikken findsel > sikken findsel > sikken en findsel

Resultatet er **system 1**, den oprindelige analyse af *sikken* til sammenfatter i nominaler. Dette er dels en såkaldt univerbering af et oprindeligt komplekst syntagma, dels en integrering af dette syntagma i sammenfatterkategorien. Grammatikaliseringen består således ikke primært i univerberingen, men i paradigmatiseringen af leddet i sammenfatterkategorien. Muligheden for artikel efter *sikken* er den grammatiske indikation på omtolkningen.

2. Reanalyse af *sikke-* til emotivt grads- og mådesadverbial i kontekster som: *sikke kvik en dreng, så kvik en dreng; sikke hurtigt! sikke sødt!*
+
3. Reanalyse af *sikke* til partikelfunktion.

Resultatet er **system 2**, det klassiske system, jf. figur 1. Dette system dannes ved analyse af den rene stammeform som adverbial og partikel. Dette er en analyse på indholdssiden af alle medlemmer af paradigmet som partikler: herunder abstraktionen af roden *sikke* til emotiv markør gennem tab af oprindeligt deskriptive elementer fra *hvilken*. De følgende reanalyser i 4 og 5 forudsætter begge denne indholdsmæssige reanalyse og kan ses som bidrag til hver sin alternative aktualiseringsproces.

4. Reanalyse af *sikke-n* til *sikken* og generalisation til singularisfunktion og partikelfunktion af denne form. Formen *sikket* findes, men er i det væsentlige erstattet af *sikken*. Genusmodsætning ophæves, og der differentieres formelt mellem adverbialfunktion i prædikativisk kontekst og partikelfunktion. Dette er **system 3**, et sidesystem der i moderne dansk er på kraftig retur.

Dette system fremkommer gennem en reanalyse af grænsen mellem fleksiv og stamme, så fleksivelementet omtolkes til en stammedel.

Nominal kontekst		Prædikativisk kontekst	Partikelfunktion
Genus- og numerusbøjning		Ubøjelige former	
singularis	<i>sikke-n</i>	<i>sikke</i>	<i>sikken</i>
pluralis	<i>sikke (<sikke-e)</i>		

Figur 2. Reanalyse og generalisation af *sikken*: System 3

5. Reanalyse af *-n* og *-t* fra genusfleksiver til enklitiske former af artiklen, altså: *sikke-n* og *sikke-t* til *sikke-n* (*-n < en*) og *sikke-t* (*-t < et*). Dette giver den generaliserede form *sikke* og omtolker alle forekomster og funktioner til partikelform og *-funktion*.

Da enklitiske former normalt ikke skrives, vil det være konsistent med denne analyse at vente begge former særskrevet. Kontraktionsformerne fravælges i skrift og er ikke norm, selv om de er de normale udtaler: *sikken* udtales [segən], el. [segn:], *sikken* udtales [segəð], el. [segəd]. Der skrives *sikke en* og *sikke et*, både for de ukontraherede former og for de kontraherede. Dette svarer til at man ikke i skriften noterer kontraktionsformer som [vafårn hån' ve du ha, vafårð sdögə ve du ha].

Reanalyse 5 fører til afskaffelsen af det indre formsystem for *sikke*. Ordet bøjes nu ikke længere, men har én form for alle funktioner. Hermed er der generaliseret over ordets partikelfunktioner, så alle funktionsvarianter har samme udtryk. Ordet indgår nu fuldt ud i partikelkategorien, også på udtrykssiden.

Overalt er der tale om reanalyser og de generaliserede konsekvenser af dem. Ikke på ét eneste sted er en rent udtryksmæssig tilpasning (analogi) en tilfredsstillende beskrivelse.

		Partikelkategorien
optativ i oversætning + enklitisk pronomen	>	<i>gid</i>
præsensform af modalverbum	>	<i>mon</i>
imperativ i oversætning	>	<i>sæt</i>
A. imperativ i oversætning + form af <i>hvikken</i>		
> sammenfatter med genus- og numerus		
> ubøjelig partikel (flere versioner)		
B. bortfald af bøjning i sammenfatteren <i>sikken</i>		
> afskaffelse af forskellen mellem sammenfatter og partikel	>	<i>sikke</i>

Fig. 3. Oversigt

Kilder

- ADL = *Arkiv for Dansk Litteratur*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Det Kongelige Bibliotek.
- BO = J.C.S. Espersen. *Bornholmsk Ordbog*. 1908. Genoptr. Rosenkilde og Bagger 1975.
- Bysoc = projekt *Bysociolingvistik*. Talesprogskorpus, Afd. for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.
- DDO = *Den Danske Ordbog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2003-2005.
- DK = *Danske Klassikere*. Udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- DSST = *Dansk Sprog- og Stilhistorisk Tekstbase*. Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet 2001.
- DW = J. Grimm og W. Grimm. *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig 1862.
- GG = J. Brøndum-Nielsen (under medvirken af K.M. Nielsen). *Gammeldansk Grammatik I-VIII*. København 1932-1971.
- Korpus 2000 = Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs tekstkorpus 2000.
- Korpus 90 = Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs tekstkorpus 1990.
- Mand = *Mandevilles Rejse*. Udg. af M. Lorenzen. Selskab til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur. København 1882.
- ML = *Mariager Legendehaandskrift*. Udg. af Gunnar Knudsen. Selskab til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur. København 1917-30.
- MW = W. Müller og F. Zarncke. *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Hildesheim 1963.
- NDO = *Nudansk Ordbog med Etymologi*. København 1999.
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 1918-1956.
- Kalkar = Otto Kalkar. *Ordbog til det ældre danske Sprog*. København 1886-1892.
- OG = *Ordbog over Gadesproget og saakaldt daglig Tale*. Af V. Kristiansen. 2. udg. København 1908.
- Pol. Etym. = *Politikens Etymologiske Ordbog*. Af Jan Katlev. København 2000.
- S-HW = O. Mensing. *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch*. Neumünster 1931.
- ÆdS = *De tre ældste danske Skuespil*. Udg. af S. Birket Smith. København 1874.

Litteratur

- Andersen, Henning 1973. Abductive and deductive change. *Language* 49, 765-93.
- Andersen, Henning 2001a. Markedness and the theory of linguistic change. Udg. Henning Andersen. *Actualization. Linguistic change in progress*. Amsterdam og Philadelphia: John Benjamins, 21-57.
- Andersen, Henning 2001b. Actualization and the (uni)directionality of change. Udg. Henning Andersen. *Actualization. Linguistic change in progress*. Amsterdam og Philadelphia: John Benjamins, 225-248.

- Askedal, John O. 1986. Topologisk feltanalyse, koderingsystemer og pragmatisk funksjoner. *NyS* 16-17, 18-55.
- Bybee, Joan, Revere Perkins og William Pagliuca 1994. *The Evolution of Grammar*. Chicago og London: The University of Chicago Press.
- Christensen, Tanya 2007. *Hyperparadigmer*. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitetscenter.
- Diderichsen, Paul 1946. *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Glismann, Otto 1979. Om vurderinger og emotive prædikater. *NyS* 10-11, 131-160.
- Hansen, Erik og Lars Heltoft. *Grammatik over det Danske Sprog*. Gyldendal. Under udg.
- Harris, Alice C. og Lyle Campbell 1995. *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heine, Berndt, Ulrike Claudi og Friederike Hünemeyer 1991. *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago og London: The University of Chicago Press.
- Heine, Berndt og Tanya Kuteva 2002. *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heltoft, Lars 1999. Hierarki og rækkefølge – skandinavisk ledstilling i funktionel grammatisk belysning. Udg. Per Anker Jensen og Peter Skadhauge. *Sætningsskemaet i generativ grammatik*. Kolding: Institut for Erhvervsproglig Informatik og Kommunikation, Syddansk Universitet, Kolding, 31-62.
- Heltoft, Lars 2001. Reanalysing structure – the Danish definite article, its predecessors and development. *Acta Linguistica Hafniensia* 33, 67-90.
- Heltoft, Lars 2005. Topologi som tegnsystem. Elisabeth Engberg-Pedersen mfl. (red.): *Dansk Funktionel Lingvistik*. Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København og Roskilde Universitetscenter, 112-130.
- Heltoft, Lars 2006. Grammaticalization as Content Reanalysis: The Modal Character of the Danish S-passive. I O.N. Thomsen (red.): *Competing Models of Linguistic Change. Evolution and Beyond*. Current Issues in Linguistic Theory. Amsterdam og Philadelphia: John Benjanins Publishing Company, 268-288.
- Heltoft, Lars, Jens Nørgård-Sørensen og Lene Schøsler 2005. Grammatikalisering som strukturforandring. Samme (red.): *Grammatikalisering og struktur*. København: Museum Tusulanum.
- Hopper, Paul J. og Elizabeth Closs Traugott 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Noter

Artiklen er tidligere udkommet på italiensk som »La formazione delle particelle soggettive nel danese moderno. L'esempio 'sikke' 'come, che'«. I Andersen, Hanne Leth, Merete Birkelund og Maj-Britt Mosegaard Hansen (red.): *La Linguistique au coeur. Valence verbale, grammaticalisation et corpus*. Mélanges

ferts à Lene Schøsler à l'occasion de son 60e anniversaire. Odense: University Press of Southern Denmark 2006, s. 161-188.

1. Hovedparten af materialet til artiklen stammer fra tre kilder: Arkiv for Dansk Litteratur (ADL, indeholdende bl.a. danske klassikere (DK)), Korpus 2000 og Bysociolingvistik (Bysoc). De anvendte forkortelser skulle gerne være gennemskuelige.
2. De dialogiske sætningsadverbier *jo, skam, vel, vist* og *nok* m.fl. kan også hævdes at høre til en kategori af partikler, men der er her et samspil med illokutionær ramme som det ikke er opgaven at udrede her.
3. Man har ikke analyseret modusreduktionens fleksiviske forløb ordentligt. Resultatet af konjunktivs bortfald betyder at indikativ mister sin modsætning og dermed også selv bortfalder i den funktion den tidligere havde, at være fremsættende modus. Om konjunktivformen som grundlag for s-passiv, se Heltoft 2006.
4. Forholdet mellem dansk V²-ledstilling og den såkaldte ledsætningsrækkefølge svarer i store træk til den struktur moderne romanske modussystemer (fransk, italiensk og spansk) har efter den såkaldte assertionsteori: Indikativ er den markerede modus der kun kan bruges i kontekster der er forenelige med assertion, konjunktiv indtræder som den neutrale modus alle steder hvor indikativkravene ikke kan opfyldes. Dansk har således et modussystem der udtrykkes gennem ledstilling. En præcis analyse er fremlagt af Tanya Christensen (2007).
5. De præterito-præsensiske verber i germansk – i alt en 10 stykker – består for kernens vedkommende af nedarvede morfologiske former og rødder, oprindelige perfektumsformer. Synkront set har de præteritums morfologi, men præsensbetydning, fx: IE. *mon-/ *men-/ *mn- i *munu/muna*; præsensformen *man* (oisl./ono.) er – bortset fra den græske reduplikation – etymologisk identisk med græsk perfektum μέμωνα *me-mon-a* ‘jeg husker, har optaget i min bevidsthed’.
6. *Sæt* er dårligt beskrevet i ordbøgerne, ODS er bedst. Partikelfunktionen er ikke med i NDO, DDO og Pol. Etym.
7. Jeg tager nogle der ikke er citeret: »Huikkæ menniskæ som ther ind gaa vellæ, thøm sines fremmerst udi ingongin megit guld og sølff (...) liggæ«. Mand 176,12. »Thu æst thet liiff, aff hwicketh alle creaturæ leffwer, oc vthen hwicket liiff alle creaturæ døør«. Eusebii Sendebrev. ML 141-142. Formen er helt almindelig i ML.
8. Udover i hovedkilderne (jf. note 1) har jeg søgt i DSST (1425-1700) på et stort antal mulige stavemåder, uden at finde et eneste belæg. Der er åbenbart meget få registrerede belæg fra perioden indtil 1750, og ordet er ikke optaget i Holberg Ordbog.
9. *Finzel, finsel* er opført hos Kalkar i betydningen ‘findeløn’, med stedet som eneste eksempel. Mere sandsynligt er plattysk *finsel* ‘stump, lille stykke’, jf. S-HW 2 sp. 103. Stedet er uden tvivl en grovkornet sjofert. Der kan også foreligge et ordspil på højtysk *visel* ‘pik’, jf. MW og DW.
10. I ADL finder man ud over (37) fx kun to eksempler på *sikket* med en efterføl-

gende ubestemt artikel, begge fra Schandorph, nemlig følgende: »Aa, sikket et Bagbæst, hun fik!« Schandorph. *Romaner* Bd. 2, 393; »Puh! sikket et Bededagsansigt paa en glad Dag!« Schandorph. *Fortællinger* Bd. 2. 464.

11. Der er registreret et enkelt eksempel »Sikket noget Vrøvl« og i øvrigt kun et par eksempler på *sikket + noget*. I moderne korpora er der ingen.
12. Nyere ordbøger (DDO, Pol. Etym. og NDO) synes enige om ordklassebævnelsen adjektiv, vel under indtryk af endelsen *-t*. Men ingen adjektiver har modsætningen *-n / -t* i deres morfologi. ODS siger pronomen, med *sikke* som adverbium, og også OG bestemmer ordet som et pronomen. Ordet er oprindeligt et attributivt pronomen der i moderne tid omtolkes og indgår i en ny kategori af sammenfattere og partikler ('rammeord').
13. Forudsat at udskriften i Bysoc er rigtig og ikke burde være *sikke*. Hermed ville eksemplerne være efter den seneste reanalyse, jf 4.2. Taleren F-25-inf er det sikreste eksempel på fastholdelsen af trin 3.
14. Tilsvarende analyse er forudsat af følgende to eksempler fra den klassiske litteratur, jf. eks. (47) der viser at Bang har *sikken* uden for utrumskontekst.
 - (i) Sikken Damp der var; og Duft af Krydderier og Klang af Stegejern og Støj af Ovnene. Bang. *Værker i Mindeudgave* Bd. 1. 179.
 - (ii) »Næh, sikken Tid, hun er om det!« sagde en ung Pige, der sad ved Siden af Erik og havde gjort sig til Ordførerske for hele Selskabets Utaalmodighed. Claussen. *Unge Bander* (DK). 84.